

A KITERJESZTETT ÖNGYILKOSSÁG A TERRORIZMUS TÜKRÉBEN

MOLNÁR István

1. Az öngyilkosság fogalmi megközelítései

Az öngyilkosság fogalmi meghatározását mind az orvostudományban, mind pedig a szociológiában megtaláljuk.

A szociológiai megközelítések közül Émile Durkheim meghatározása az, ami az egyik alapját képezi az öngyilkosságról szóló kutatásoknak. Durkheim megfogalmazásában: „minden olyan haláleset, amelyet közvetlenül vagy közvetve magának az áldozatnak valamilyen pozitív vagy negatív aktusa idézett elő, ha tudta, hogy szükségképpen eredményre vezet”.¹ A fogalmi elemek közül kiemelendő, hogy gyakran az öngyilkosságot a személy önmaga ellen elkövetett agresszív, tevőleges cselekményeként szokták beállítani, de nem csak tevőleges magatartással, hanem passzív magatartással is ki lehet váltani. Durkheim példaként említi azt az esetet, amikor a személy önmagát kiéhezteti, az is minősülhet öngyilkosságnak. Megjelenik meghatározásában a tudati elem, mely szerint tudja vagy tudnia kell a személynek, hogy tette szükségképpen ilyen eredményre vezet, mert amennyiben nem értelmezhető a tette, a meghalás melletti tudatos döntésnek, így a tette öngyilkosságnak sem tekinthető. A tudati elemnek a beemelésével Durkheim kizárja az állatokat, akik ösztöneik alapján cselekszenek, nem pedig tudatos döntéseket hoznak, illetve mindazon személyeket, akik nem képesek megítélni tettüknek a következményeit, tehát nem beszámíthatóak.

Az orvostudományi megközelítés mind a nemzetközi, mind pedig a magyar szakirodalom területén egységesebb, mint az öngyilkosság szociológiai szempontú meghatározásai. Eszerint öngyilkosságot az követ el, aki önkezéssel vet véget az életének. Több kritériumot határoz meg az orvostudományi

¹ Émile DURKHEIM: *Az öngyilkosság*. Budapest, Közgazdasági és Jogi kiadó, 1982. 32.

megközelítés az öngyilkosságra. Az első a szándék kialakulása, második az ehhez kapcsolódó módszer az élet kioltására, ez sokféle lehet, rendszerint valamilyen tevőleges magatartás, mint például gyógyszer túladagolás vagy valamely élet kioltására alkalmas eszközzel elkövetés, valamint a módszer és cselekvés sémájának a meghatározása.² A meghalás szándékának a középpontba állítása azonban nem tekinthető univerzálisnak. Másik nézet szerint nem a meghalás szándéka áll a középpontban, hanem a megszüntetés, a befejezés, mert az öngyilkos akcióban központi elemnek tekinthető az adott élethelyzet megszüntetésének a vágya.³ Ez a második fogalom meghatározás tágabb értelmezésre ad lehetőséget, mint az első. Ebben a meghatározásban alapvetően nem a halál a cél, habár eszköze lehet a cél megvalósításának, hanem a cél egy adott állapot megszüntetése. Ez cél lehet egy egzisztenciális problémák miatti állapot megszüntetése, de egyszerismind valamely igazságtalan állapot vagy igazságtalannak vélt állapot megszüntetése is. Ebbe a második értelmezésbe az öngyilkosság valamennyi formája besorolható. Így a kiterjesztett öngyilkosságot elkövető is, aki szubjektíve elviselhetetlennek érzi az állapotát és ezt látja az egyetlen kiútnak, illetve az öngyilkos merénylő is, aki a társadalmi berendezkedést látja igazságtalannak, és ennek az állapotnak a megszüntetésére használja fel eszközül az öngyilkosságot. Ha az első fogalom alapján a szűk értelmezést fogadjuk el, ebben az esetben a cél a meghalás és csupán a következmény a befejezés, az állapot megszűnése, hiszen a tett elkövetéskor nem terjed ki arra a tudat, hogy konkrétan milyen állapotot kíván megszüntetni, a tette ebben az értelmezésben az életösztön elleni sikeres harc (a mártíromság felvállalásával).

2. A kiterjesztett öngyilkosság kapcsolata az öngyilkossággal és a terrorizmussal

Öngyilkosság mint társadalmi jelenség, nem önmagában létezik, hanem szoros kapcsolat mutatkozik közte és más, a társadalomban meglévő folyamatok között. Ezek közül talán a legszorosabb kapcsolatot az emberöléssel, mint társadalmi jelenséggel mutat. Az öngyilkosság és az emberölés kapcsolatára tekintettel többféle álláspont létezik a szakirodalomban. Az egyik álláspont az olasz kriminológiai iskola nézőpontja, mely szerint az emberölések és az öngyilkosságok száma fordított arányban állnak egymással. Egyazon jelenség

² BUDA Béla: *Az öngyilkosság*. Budapest, Animula Kiadó, 2001. 65.

³ Farberow nézetét idézi Buda Béla fent említett könyvében.

két okozataként határozták meg.⁴ Ezt örök törvénynek tartják, ezért mikor a kodifikáció során vita volt arról, hogy büntethetőnek nyilvánítsák-e az öngyilkosságot, egyértelműen amellet foglaltak állást, hogy amennyiben ezt megtennék, egy biztonsági féket kivennének a rendszerből, és az emberölések száma szükségképpen növekvő tendenciát mutatna.

Az olasz kriminológiai irányzat gondolatiségével mutat rokonságot Sigmund Freud megállapítása is, mely szerint minden gyilkosság egy megakadályozott öngyilkosság. Ezt a nézetet nem osztotta Durkheim, mert álláspontja szerint, noha vannak öngyilkos típusok, akikre ez a törvény igaz, ilyenek tekinthetők az egoista öngyilkos típusok, de az altruista illetve az anómiás öngyilkosok esetében az örök törvény a visszájára fordul, mert az altruista öngyilkosokra a személy alacsony tisztelete a jellemző, és ahol a személy önmagát sem tiszteli, ott a másikat sem fogja. Anómiás öngyilkosok esetén az öngyilkosságot a személy kétségbeesése idézi elő, és a körülményeknek az esetlegességi fokától függ, hogy visszafordul-e az agresszió saját személyére, vagy pedig a másik személy ellen fordul.⁵

A kiterjesztett öngyilkosság és az emberölés kapcsolatát vizsgálva Coid 1983-as kutatása két konzekvenciát vont le: ahol több a kiterjesztett öngyilkosság, ott kevesebb az emberölés, és ahol több az emberölés, ott kevesebb a kiterjesztett öngyilkosság. Ezt a nézetet – annak ellenére, hogy uralkodónak tekinthető, vannak, akik vitatják. A másik megállapítása, hogy a kiterjesztett öngyilkosság legtipikusabb esete a partner, gyermek, valamint a férfiak egymás között kiterjesztett öngyilkossága.⁶

A társadalmi jelenség közül nem csak az emberöléssel, hanem a terrorizmussal is szoros kapcsolatot mutat a kiterjesztett öngyilkosság. A terrorizmus meghatározása azért olyan nehézkes, mert köznapi használatban és a médiában is minden erőszakos cselekedethez a terrorizmus fogalmat rendelik hozzá, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy önmagában egy erőszakos cselekedet nem tekinthető minden esetben terrorista cselekvésnek. A másik ok az, hogy a terroristák önképe megtagadó jellege, melynek értelmében ők szent harcosnak tartják magukat, akik valamely pozitív cél elérése érdekében nyúlnak a politikai erőszak eszközéhez, még a nyugati társadalom szemében erőszak és

⁴ Enrico Ferri és Morselli nézeteit idézi: DURKHEIM i. m. 319.

⁵ DURKHEIM i. m.

⁶ BOLYKY Orsolya: *A kiterjesztett öngyilkosságok kriminológiai háttere*. (Kriminológiai Tanulmányok 52.) Budapest, OKRI, 2015. 63.

a pusztítás letéteményesei.⁷ Ezt a nehézséget felismerve a terrorizmus fogalmának meghatározására a leideni egyetem két kutatója egy egyedi módszert dolgozott ki. Összegyűjtötték 109 hivatalos és tudományos megfogalmazását a terrorizmusnak, ezeket összehasonlították és kigyűjtötték a leggyakrabban előforduló elemeket: az erőszak, a politikai cél, a félelemkeltés, a rettegés, mint eszközök jelentek meg ezekben a meghatározásokban. Mindazonáltal kiemelendő, hogy ezek a nyugati világnak az értékrendszerét tükrözik, így a kulturális sokféleség jegyében különféle megoldások létezhetnek a terrorizmus fogalmának a meghatározására.⁸

Ha a terrorizmust, mint társadalmi jelenséget vizsgáljuk, annak gyökerei egészen az ókorra vezethetőek vissza, és az első terroristák is öngyilkos merénylők voltak. Ez is e két társadalmi jelenség szoros összefonódását mutatja. A terrorizmus legmélyebb gyökerei között tartják számon a júdeai felkelést, amely a római uralom ellen irányult, illetve a szikárusok által elkövetett terrorcselekményeket az első század második felében Jeruzsálemben, továbbá az 1192-ben Montferrati Konrádot legyilkoló síita szektásokat. A XII-XIII. században éltek a terrorizmusra kiképzett iszlám szekta tagjai, az asszaszinok az Elburs hegységben.⁹ Amennyiben ilyen szoros kapcsolat mutatkozik az öngyilkosság és a terrorizmus között, akkor jogosan feltételezhető, hogy a terrorizmus és az emberölés között is szoros kapcsolat van. Ha ez igaz, akkor a terrorizmust a kiterjesztett öngyilkosságokhoz is rokonság fűzi, és ebben az esetben az öngyilkos merénylő a kiterjesztett öngyilkosság egy speciális alakzataként értelmezhető.

3. A kiterjesztett öngyilkosság

A kiterjesztett öngyilkosság pontos fogalmi megközelítését a pszichiátria tudománya határozta meg. Eszerint kiterjesztett öngyilkosságról akkor beszélünk, ha az öngyilkosságot elkövető személy mást, annak beleegyezése nélkül bevon az öngyilkosságba. A nemzetközi szakirodalom azt is hozzáteszi, hogy mindennek 24 órán belül kell történnie.¹⁰ Nem beszélhetünk kiterjesztett öngyilkosságról

⁷ Bruce HOFFMAN: A terrorizmus belülről. (Ford. Boris János) In: TÁLAS Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006.

⁸ Ariel MERARI: A terrorizmus, mint lázadás stratégiája (Ford. Pásztor Péter) In: TÁLAS i. m.

⁹ TARJÁN G. GÁBOR: A terrorizmus történeti dimenziói. *Belügyi Szemle*, 2002/6–7. 5–26.

¹⁰ NAGY Szilvia: Öngyilkosság. <http://www.drnagyasilvia.hu/publikaciok/ongyilkossag/ongyilk3.html>

abban az esetben, ha a személy beleegyezik, hogy az elkövető az öngyilkossága előtt őt is megölje. Az ilyen esetek irodalmi-történelmi elemzései e beleegyezés valóságát boncolják, pl. Mayerlingi tragédia, vagy Hitler utolsó napjai.

A kiterjesztett öngyilkosság egyaránt magán viseli az öngyilkosság és az emberölés jegyeit is, ebből kifolyólag egyfajta határterületet képez az öngyilkosság és az emberölés között. Egyrészt a személy agressziója önmaga és a másik személy ellen is irányul mind az öngyilkosság, mind pedig az emberölés során, amelyből arra lehet következtetni, hogy az elkövetőt az emberi élet iránti alacsony tisztelet jellemzi. Az egyik a saját élet kioltásával, míg az emberölés a másik ember életének a kioltásával, ez utóbbi vonás miatt értelmezhetjük az emberölés egyik esetének. Ha a kiterjesztett öngyilkosság sikeres, azaz miután végzett a személyekkel, önmagával is végez, akkor büntetőjogi felelősségre vonásról nem lehet szó, mert az elkövető halála büntethetőséget megszüntető ok. Amennyiben azonban a kiterjesztett öngyilkosság sikertelen, miután az elkövető végzett azokkal a személyekkel, akiket be kívánt vonni, de saját maga megölését nem volt képes véghezvinni, emberölés megállapításának van helye. Öngyilkossági kísérletről akkor beszélünk, ha valaki az ölés szándékával károsítja saját szervezetét, de ennek következtében nem hal meg.¹¹ A pszichiátria tudománya négy okát határozza meg, hogy miért lehet sikertelen egy öngyilkossági kísérlet, de ezek kombinációja is előfordulhat. A négy ok a következő: a meghalás szándéka nem elég erős vagy nem elég egyértelmű, a választott módszer nem alkalmas az élet kioltására, külső segítség miatt nem tudja végrehajtani, az öngyilkossági cselekedet hibás vagy inadekvát.¹² A kiterjesztett öngyilkosságnál, amennyiben tehát az öngyilkosság sikertelen vagy kísérleti szakban marad, akkor az emberölés megállapításának van helye. A kiterjesztett öngyilkosságok több típusát különíti el a szakirodalom, több speciális formája van, úgy mint családirtás, a kapcsolati kiterjesztett öngyilkosság, a gyermekekre kiterjesztett öngyilkosság, illetve a más személyekre kiterjesztett öngyilkosságok. A leggyakoribbak a kapcsolati kiterjesztett öngyilkosságok. A második leggyakoribb a gyermekek sérelmére elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok. Rendszerint az elkövetők nők. Az elkövetőkre jellemző a mentális zavarban való szenvedés vagy valamely súlyos mentális betegség. Egyes szerzők a terrorista merénylőket is a kiterjesztett öngyilkosok speciális formájaként kezelik, hiszen valamennyi fogalmi elemnek megfelelnek, mert személyek beleegyezése nélkül, az öngyilkos merénylő és más személyek halálával, 24

¹¹ BUDA i. m. 65.

¹² Uo.

órán belül történik. De ami különbség, hogy a kiterjesztett öngyilkosság klaszszikus definíciójának nem felel meg az öngyilkos merénylet, mert a sérelmet szenvedett személynek nem álltak érzelmileg közel a merénylőhöz, márpedig az érzelmi kötődés az elkövető és a sértett között fontos fogalmi elem.

4. Terrorista merénylő és kiterjesztett öngyilkos

Mint minden társadalmi jelenségnek, a kiterjesztett öngyilkosságnak vagy a terrorizmusnak is vannak pszichikai elemei. Mindkét tett elkövetőjének motívációit a kriminológia tudománya törekszik feltárni, annak érdekében, hogy az esetleges tett megakadályozható legyen. Mindkét társadalmi jelenségnek tehát vannak társadalmi és pszichikai elemei. A terrorizmusról és a terrorista merénylőről is a szakirodalomban két egymásnak ellentmondó álláspont alakult ki. Az egyik álláspont szerint a terrorizmus tisztán társadalmi jelenség, amelyet mesterségesen hoztak létre. Eszerint a terrorizmus olyan örültek gyártmánya, akik mániákusan rombolni akarnak, és a terroristák olyan pszichikai technikák termékei, amelyeket az elme és a viselkedés kontrollálására terveztek.¹³ Ennek az álláspontnak a képviselői hangsúlyozzák, hogy a terrorizmus vezetőegyeniségei közt sok pszichológus és pszichiáter van és különböző pszichológiai eszközöket alkalmaznak terrorszervezetek, öngyilkos merénylők létrehozására. Ezek a módszerek csaknem az egész világon ismertek és alkalmazottak, illetve egyéb kényszerítő eszközöket és drogokat is használnak. Ismert egy három lépcsős pszichológiai módszer, amit alkalmaznak ezen személyekkel szemben, amely eljárás a felolvasztást, megváltoztatást és az újraelosztást tartalmazza.¹⁴ Az első folyamat a felolvasztás, melynek lényege, hogy a személyt minden olyan dimenziójától, ami őt a társadalomhoz köti, el kell választani, ide értve a ruhájától való megfosztást, a segítő szervezetekkel való kapcsolat felvételének a lehetőségeit, illetve arra kényszerítik, hogy korábbi kapcsolatait megszakítva, megváljon személyiségének a tiszteletétől, és termékként tekintsen önmagára. Az első lépés magával vonja a másodikat, miszerint ez a kiüresedett állapot arra motiválja a személyt, hogy új magatartásformákat tanuljon. A végén pedig az újrafagyasztás lényegében azt jelenti, hogy a tanult magatartásformát a maradék személyiségébe integrálva, egy erkölcsileg romba döntött egyéniség,

¹³ Jan EASTGATE: *Zűrzavar és terrorizmus*. <http://hu.cchr.org/cchr-reports/behind-terrorism/introduction.html> 2. (letöltés időpontja 2016. 05. 16.

¹⁴ EASTGATE i. m. 6.

erkölcsi felelősség nélküli személyiség legyen az eljárás eredménye.¹⁵ A másik álláspont szerint a terrorizmusnak nem mesterséges és nem az egyénen kívüli okai, hanem személyben rejlő okai vannak. A pszichiátriai betegekéhez hasonló vagy azzal egyező tünetcsoportokat mutattak ki terroristákon, leggyakrabban paranoiát, vagy például a nagyzási hóbortot, gyűlöletet vagy éppen az autonómiavesztéstől való félelmet.¹⁶

Ha a kiterjesztett öngyilkosságot hasonló vizsgálat alá vetjük, abban is találunk egyaránt egyénen kívüli elemeket de találhatunk személyben rejlő elemeket is, ezek keveredve jelennek meg. Ha második értelmezést fogadjuk, mely szerint nem egy mesterségesen kialakított hajlam vezet az öngyilkos merénylet tetteinek a végrehajtásához, hanem sokkal inkább a személyben rejlő okai vannak, akkor mind a kiterjesztett öngyilkos, mind pedig az öngyilkos merénylet esetében rendkívül fontos vizsgálat alá vonni az öngyilkossági szándék kialakulásának szakaszát, illetve a tett megvalósításához vezető pszichikai folyamatokat és elemeket.

5. Pszichikai tényezők vizsgálata

A pszichikai elemekkel kapcsolatban két nézet feszül egymásnak az orvosi szakirodalomban, miszerint az öngyilkosságra vezető okok és mechanizmusoknak prior tényezője fő mozgatórugója a pszichikai betegségek. A másik álláspont szerint azonban semmivel sincs több pszichikai beteg az öngyilkosok körében, mint az átlagnépesség körében. A két szélsőséges álláspont azért is alakulhatott ki, mert az öngyilkosságra vezető okok és mechanizmusok rendkívül nagy bizonytalanságot mutatnak.¹⁷ A bizonytalanság egyik oka, hogy a pszichés betegség kritériumai rendkívül bizonytalanok, Leighton megállapítása¹⁸ szerint, ha ezeket a kritériumokat tágra nyitjuk, akkor a társadalom 70-80%-a diszharmóniás. Mégis, bizonyos pszichés betegségek illetve kórképek az öngyilkosság elkövetésével szorosabb kapcsolatot mutatnak. A ma elkövetett öngyilkosságok 2/3-a mögött depresszió áll, illetve jellemző még a drogfüggőség, alkoholfüggőség, különféle krízishelyeztek, daganatos

¹⁵ Uo.

¹⁶ KANCAL Kitti: *Terrorizmus egykor és ma, avagy a büntetőjog eszközei a terrorizmus elleni harcban.* <http://ujbtk.hu/dr-kancsal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkozei-a-terrorizmus-elleni-harban/> (letöltve: 2016. 04. 13.).

¹⁷ BUDA i. m. 35.

¹⁸ Leighton nézetét idézi BUDA i.m. 35

betegségek, személyiségzavarok.¹⁹ De szűkebb értelemben az öngyilkosok mégsem tekinthetők mentális betegeknek, s attól, hogy egy ember mentálisan segítségre szorul, nem lehet vele kapcsolatban olyan diagnózist felállítani, ami a kényszergyógykezelését indokoltá tenné. Ezt a kérdést teszi fel 1845-ben Dr. Bourdin is, ami megjelenésekor nagy visszhangot kapott. Megkérdőjelezte, hogy az öngyilkosság minden esetben az elmebaj következménye lenne. De az elmeorvosok többsége azt a nézetet vallja, amit Esquirol ír az egyik munkájában, hogy az öngyilkosság az elmebaj valamennyi tünetét felmutatja.²⁰ Ezzel a nézettel annak az álláspontnak adnak hangot, hogy az öngyilkosság a priori okának a pszichés betegségek tekinthetők. A leggyakoribb kórképek között találjuk tehát a depressziót és a skizofréniát.

Valójában az öngyilkosságot elkövető személyek nagyobb része rendkívül tudatosan tervezi meg a cselekményét, szabályszerűségei szerint éli az életét, és a tettet nem előzi meg komolyabb mentális betegség. Az öngyilkosságot elkövetők kisebb részére azonban jellemző a depresszió vagy a skizofréniának az eluralkodása a tett elkövetését megelőzően. Ez a tény azonban nem azt igazolja, hogy az öngyilkosság kizárólag az elmebetegség egyik, a külvilág számára manifesztálódott következménye. Gyakori kórképként lehetjük fel a neurózist, illetve a pszichopátiát is. Az előző évszázadban azért is terjedt az uralkodó nézet, miszerint az öngyilkosok elmebetegek, mert abból a hipotézisből indult ki, hogy ilyen tettet csak abnormális ember követhet el, így tehát szükségszerűen kell az öngyilkosság hátterében meghúzódó pszichés zavarnak lennie. A 20. század áttörést jelentett mind az orvostudományban, mind pedig a szociológiában, mert megkezdődött az öngyilkosságot elkövető személyek kórképeinek rekonstruálása, illetve az öngyilkosságot megkísérlőknek a pszichiátriai vizsgálata.²¹ Az öngyilkosság és így a kiterjesztett öngyilkosság esetében is kulcskérdés, hogy alakul ki az egyénben az öngyilkos szándék, és milyen pszichikai folyamat vezet el odáig, hogy valaki ilyen tetre szánja el magát. Ezt az öngyilkossági tudatcsoportot preszuicidális szindrómának nevezzük, az elnevezés Ervin Ringel nevéhez fűződik, és ez a kiterjesztett öngyilkosságok esetében – feltéve, hogy nem pszichotikus az elkövető – is érvényesül.²² Ringel elmélete szerint akkor lép fel az öngyilkosság veszélye, ha a tudat beszűkül, az agresszió gátolt lesz, elszakad a szokványos tárgyaitól, elszakad a korábbi

¹⁹ NAGY i. m.

²⁰ DURKHEIM i. m.

²¹ BUDA i. m.

²² BOLYKY i. m. 62.

kapcsolataitól, szokványos élethelyzetétől, a realitástól, a reakciók szélsőségei lesznek, az értékítéletek elkerülhetetlenül szubjektívvé válnak, öngyilkos fantazmagóriák lépnek fel, és a tudat végső soron az öngyilkosságot látja, mint kiutat, így a korábbi gondolat által uralt világban az öngyilkosság gondolata lesz meghatározó. Fontos kiemelni, hogy a terrorista cselekményeknek a legfőbb célja az életből, egy elviselhetetlen állapotból való menekülés, ebben az esetben szinte mindig kialakul egy sötét, kilátástalan világkép, amelynek ellensúlyozásaképpen igyekszik a személy az életből való menekülés révén kezébe venni a sorsát, és ily módon megszünteti a reménytelen állapotot. Pont azért, mert nem az élet értékének a tagadása a lényeg, hanem csak az állapot megszüntetése, ezért csaknem minden esetben tesz a személy egy utolsó kísérletet, hogy az állapotot megszüntesse, mielőtt végrehajtja a tettet.

Az öngyilkossági terv lehet egyértelmű, de az is lehet, hogy párbeszédben vagy egyéb kommunikációs eszközben van elrejtve. Rendszerint ezeket a segítségkéréseket a külvilág nem veszi komolyan, vagy úgy érzi, hogy a társadalom – hiába próbált meg integrálódni – végleg kivetette magából. Végeredményben ez a végső elutasítás tekintethető a tettük közvetlen kiváltójának. Ez az ún. *cry for help* szindróma, amely az öngyilkosság elkövetése előtti utolsó fázisnak tekinthet.²³

Az elmondottak az öngyilkosok minden típusára vonatkoznak, de a pszichiátria szakirodalma többféle öngyilkostípust különít el egymástól. Az első típus a halálra törő öngyilkosok esete, amely csoportnak a jellemzője, hogy a cselekmény rendszerint eredményes és befejezett lesz, és ha mégsem torkollik a tett az önnön élet kioltásába, az csupán a véletlen eredményeként értékelhető. Ezekben az esetekben csak a véletlenek differenciálásával lehet különbséget tenni. A második típus, amikor maga a szándék is ellentmondásos, ezért sem vezet sikerre a cselekmény végrehajtása. Végül pedig, amikor az öngyilkosság gondolata nem hatalmasodik el rajta, és inkább demonstratív jelleget ölt a tett, semmint komoly szándékmegvalósítás végső eredményként lenne értelmezhető. A két fázist, tehát a beszűkülést illetve a személy önmaga elleni agresszióját követi a tett végrehajtása. A kiterjesztett öngyilkosok leveleiből kiolvasható az önvádolás mellett az a tudatos szándék, miszerint tettükkel a hátramaradók életének megkeserítésére törekсенek.²⁴

Ez a folyamat, ami lejátszódik egy kiterjesztett öngyilkosban, ez lejátszódhat egy öngyilkos merénylőben is, amennyiben elfogadjuk azt a nézetet, hogy az

²³ BUDA i. m. 90.

²⁴ BOLYKY i. m. 63.

öngyilkos merénylők többnyire pszichés betegségekben szenvednek. Annál is inkább igaz ez, ha modern terrorista embert vonjuk vizsgálatunk tárgykörébe. A modern terrorista emberkép az a számítógép előtt ülő, második, harmadik generációs személy, aki nem tudott integrálódni a társadalomba, és az ebből fakadó belső konfliktus miatt lép a radikalizálódás útjára, ezt nevezi a szakirodalom az önradikalizálódás folyamatának. A mediatizáció jelensége miatt ezeket, a társadalomba nem integrálódó személyeket könnyen elérik a radikális eszmék vezetői, és célt adnak a igazságtalanság-érzésüknek. Ezt a terrorizmust a magányos farkas terrorizmusának is nevezzük. Komoly veszélyeket rejt magában, példának okáért a párizsi merényleteket is ilyen személyek hajtották végre, akik médián keresztül propagandával az önradikalizálódás útjára végre. Ha elismerjük, hogy a kiterjesztett öngyilkosságot elkövetők között, akik rendszerint közeli hozzátartozóikat viszik a halálba, és a még nagyobb társadalmi veszélyességet jelentő terrorista merénylők szándékának kialakulása között szoros kapcsolat áll fenn, okkal tekinthetjük a terrorista merénylőket a kiterjesztett öngyilkosság speciális elkövetőinek. Sőt, még ha a szándék az öngyilkos merénylők esetében explicit, míg a kiterjesztett öngyilkosok esetében impliciten is, de a környezet, a hátrahagyott emberek életének a megkeserítése, milyen büntetőjogi eszközökkel lehetne megakadályozni, hogy a potenciálisan kiterjesztett öngyilkos személyek ne váljanak öngyilkos merénylökké azáltal, hogy a kétségbeesésüket, vagy a világ elleni gyűlöletüket a terrorista propaganda kihasználja, és ne tudjon célt adni a kétségbeesésüknek.

6. Társadalmi tényezők vizsgálata

Akár az öngyilkosság, akár a gyilkosság szándékának a kialakulásában determináló jelentősége van a társadalmi környezeteknek, olyan objektív körülményeknek, amelyek a személy elmeállapotától, pszichikai állapotától függetlenül léteznek. A szoros összefonódás tetten érhető többek között abban, hogy a korábban elemzett öngyilkossági szándék kialakulásában is a tudat beszűkülésének egy fontos következménye a korábbi kapcsolatoknak az elvesztése, amely hatására a szubjektum izolálódik fokozatosan a környezetétől. Mindemellett a *cry for help* jelenségben is tetten érhető a szubjektum igénye arra, hogy még egyszer kapcsolódási pontot találjon az őt körülvevő társadalom és az ego között. Mindez arra enged következtetni, hogy szoros összefüggés mutatkozik a személy társadalomba való integráltságának a foka és az öngyilkos szándék kialakulásának az esélye között. Integráció alatt a társadalmi integrációt

kell érteni. Az egyik független kutatóintézet szerint a társadalmi integrációt négyféleképpen lehet megközelíteni.²⁵ Társadalmi integrációról akkor beszélünk, ha az mindenképpen egyenlő jogokat jelent a társadalom tagjai számára, éppen ezért az integráció ellentéte a kizárás. A második megközelítésben az integráció a társadalomban csökkenő szolidaritást jelenti, egyszersmind növekvő identifikáció tapasztalható. A harmadik értelmezés szerint ez egy negatív fogalom, mert végső soron a sokszínűség ellen ható uniformizálásnak tekinthető. Az utolsó megközelítés szerint az integráció egy adott társadalomban megjelenő emberi kapcsolatok megjelenési mintája, így ebben az értelemben a dezintegráció nem más, mint az emberi kapcsolatoknak a hiánya. Társadalmi integráció tehát az a megvalósítandó cél és eszköz, amely megvalósulásával a bűnözés és az öngyilkosság csökkenése várható. Fordított arány figyelhető meg az egyén társadalomban való integráltsága és az öngyilkossági szándék kialakulása között, minél integráltabb az egyén a társadalomban, annál kevésbé lesz hajlamos öngyilkosság elkövetésére. Az öngyilkosságot, mint társadalmi jelenséget körüljárva, Durkheim az integráció fogalmát helyezte a középpontba. Az általa meghatározott három öngyilkos típust, azaz az egoista, anómiás és alturista öngyilkosokat az integráció szempontjából is megkülönböztette. Az egoista típusba sorolta azon személyeket, akiknél az integráció hiánya figyelhető meg. Tehát egyenes arányt vélt felfedezni az integráció hiánya és az öngyilkosságot elkövetők között. Dezintegráció hatására a személy kikapcsolódik a társadalmi életből, saját céljait a közös célok elé helyezi. Nem fogad el semmilyen normát, ami rá nézve kötelező, ez az öngyilkossági típus a túlhajtott individualizáció következményeként értelmezhető, és a modern társadalmak terméke. Nem csak a feloldhatatlan konfliktus, hanem ez is forrása lehet az öngyilkosság elkövetésének. Erre gyakorlati példa Andreas Lubnitz esete, aki szándékosan vezette neki a gépet az Alpoknak, mikor realizálta, hogy nem lehet sosem első pilóta. Így értelmetlennek tartva az életét, és hogy a neve fennmaradjon, önmagát a társadalmi célok elé helyezve hajtotta végre tettét. Ezzel kiterjesztett öngyilkosságot valósított meg. Láthatjuk, hogy az ilyen típusú individualizáció is táptalaját képezheti a kiterjesztett öngyilkosságnak. A második típusú öngyilkosság, amit meghatároz Durkheim, pont ennek az ellenkezője a tekintetben, hogy itt nem a túlhajtott individualizáció az, amely kiváltja a tettet, hanem, hogy a személy olyan szorosan van integrálódva a társadalomba, hogy a kollektív tudat elemesztí az egyént, és arra kényszeríti ezáltal, hogy saját személyiségét

²⁵ Bócz János: *Társadalmi Integráció?! De mit jelent!* <http://www.socialnetwork.hu/cikkek/bocz2002MSZT.htm> (letöltés: 2016. 05. 22.)

ne értékelje. Ez a társadalmi integráció negatív megközelítését tükrözi vissza. Rendszerint ez olyan társadalmakra jellemző, ahol az individuum tisztelete nem valósul meg.

A terrorista merénylet, mint a kiterjesztett öngyilkosok egyik speciális típusa, rendszerint magukon viselik mind az egoista, mind pedig az altruista vonásokat is, hiszen az integráltság alacsony foka jellemzi őket, mert nem akarják magukra nézve kötelezően elfogadni a normákat, és saját céljaikat az aktuálisan élő társadalom elé rendelik. De altruista is, mert szorosan elkezdene kötődni egy olyan csoporthoz vagy személyhez – legyen ez vallási alapú vagy ideologisztikus kötődés –, ahol a személyiség nem érték. Ezt a konfliktust oldják fel egy terrorista merénylet elkövetésével. Tehát végső soron csakúgy, mint a legtöbb kiterjesztett öngyilkos is, az anómiás harmadik típusú öngyilkosok közé tartozik a Durkheim tipológiája szerinti felosztásban. Az anómiás öngyilkos típus másik megnevezése a konfliktusos öngyilkos típus. Minden élőlényre, így az emberre is elmondható, hogy csak akkor tud élni, akkor tudja elfogadni létezését és megélni az identitását, ha szükségletei megfelelő módon kielégülnek, vagy ki vannak elégítve. Amint ez nem történik meg, szükségképpen elsorvadnak a szükségletek és mindez életellenes tendenciákban manifesztálódik. Durkheim kiemeli, hogy míg az állatoknál ez az egyensúly szükségképpen beáll, addig az embereknek e szükségletek kielégítése nemcsak az embertől saját magától függ. Az egyensúlyi állapotnak a felbomlása az ember tudatára ébredésének a következménye. De fontos, hogy ezeket a szükségleteket nem lehet korlátlanul kielégíteni, és mivel az emberi szenvedély és az önszeretet nagyon nagymértékű, a kollektív tudat érdekében csak erkölcsi erővel lehet ezeket korlátozni, illetve normák segítségével. Ha azonban a szükséges mértékig sem képes kielégíteni ezeket, vagy nem hagyja, hogy a szenvedélyeit korlátok közé szorítsák, akkor az belső feszültséghez vezet, amelynek eredménye az öngyilkosság végrehajtása. Ha az integráló tényezőket végigvesszük, a következő tényezőket találjuk: család, vallás, politikai közösség, etnikai hovatartozás. Ezek, amelyek az egyénnek a helyét az adott társadalomba kijelölik, és végső fokon az egyén integráltságának a fokmérőinek tekinthetők.

Az integráció fogalmát Durkheim négy jelenség alapján írta le. Ez a négy jelenség, amelyek segítségével leírja integráció, fogalmát azok a következők: vallás, politikai élet, primitív, európai népeken és kívüli népek kultúrája, és a családi állapot. A vallás esetében a katolicizmus és protestantizmus közötti különbségeket vizsgálta. Megállapítása szerint nincsen lényeges különbség a dogmatikai háttér között; a két fél közötti öngyilkossági rátának a különbözőségét azzal magyarázta, hogy a katolicizmus központosítottabb vallás, szűkebb

teret hagy az egyéni kezdeményezésnek, de ezzel a kollektív tudat is erősebb és integráltabb, ezért az öngyilkosság is kevesebb. Émile Durkheim a családi állapotok szerint is vizsgálta az öngyilkosságok gyakoriságát. Arra jutott, hogy a szülői szerep az, amely valódi védelmet nyújt, illetve a családok aránya és az öngyilkosságok száma között fordított arányú összefüggés van. A politikai életnek az öngyilkosságokra gyakorolt hatását is vizsgálta, és arra a megállapításra jutott, nagyrészt az öngyilkosságok száma stagnál, de a háborúk, a forradalmak, a válságok a kollektív tudat erősödéséhez és az integrálódáshoz vezetnek, mert ilyenkor az egyénnek kevesebb ideje van saját gondjaival foglalkozni. Láthatjuk, hogy Durkheim egyértelműen az öngyilkosságot, mint társadalmi jelenséget az integráció fogalmához köti. Durkheim vizsgálta azonban az európai kultúrákon kívüli kultúrák öngyilkosságait is, és arra következtetésre jut, hogy míg az európai kultúrák esetében rendszerint az integráltság alacsony foka vezet az öngyilkossághoz, addig az Európán kívüli társadalmakban az altruista öngyilkosság van túlsúlyban. Altruista öngyilkosság esetén az egyén olyan szorosan integrálódik a csoportba, hogy eljelen éktelenedik a személyisége, így ebben az esetben nem a túlhajtott individualizáció, hanem pont hogy az individualizáció hiánya vezet az öngyilkossághoz. Ez át is vezet minket az öngyilkos merényletek témakörére. Az öngyilkos merényletek rendszerint valamely társadalmi cél elérése érdekében követnek el merényleteket. Ez a társadalmi cél sokféle lehet, így például: a nemzeti függetlenség kivívása, mint az IRA vagy az ETA esetén, de meghúzódhatnak a háttérben vallási okok, radikális vallástanítók értelmezéseiből gyökerezve, de beszélhetünk a kiválasztottak terrorizmusáról is. Ahogy Jung Katalin tanulmányában²⁶ kiemeli, egyre nagyobb az önradikalizálódás veszélye. A médián keresztül érkező propaganda az integráltság nem olyan magas fokon álló személyekhez is eljut, és a potenciális kiterjesztett öngyilkos jelöltekből öngyilkos merényletek válhatnak, célt adva ezzel elégedetlenségüknek. Ha a terrorista merényletet, mint a kiterjesztett öngyilkosság elkövetőinek speciális típusait vizsgáljuk, társadalmi veszélyességük folytán a társadalomba való integrálásukra kell törekedni.

²⁶ JUNG Katalin Szilvia: *A terrorizmus és a terrorelhárítás új arcai*. http://www.southeast-europe.org/pdf/18/dke_18_m_e_Jung-Katalin-Szilvia_A-terrorizmus-es-a-terrorelharitas-uj-arcai.pdf (letöltés: 2016. 05. 30.)

7. Összegzés

Az öngyilkos merénylek által elkövetett tettek, mint a kiterjesztett öngyilkosság speciális megjelenési formája, társadalmi veszélyesség szempontjából meghaladják a kiterjesztett öngyilkosságok klasszikus formáit. Mind a politikának, mind pedig a jognak a prevencióra kellene helyeznie hangsúlyt, abból a célból, hogy a potenciális kiterjesztett öngyilkosságot elkövetők ne radikalizálódjanak és ne váljanak a terrorizmus eszközeivé. A belső feszültségük, patológiájuk ne manifesztálódjon olyan cselekedetekben, amely a társadalmi rendet, a köznyugalmat és a polgárok testi épségét és életét veszélyeztetik. A terrorizmus ellen mint a társadalmi rendet felforgató jelenség ellen, minden téren harcolni kell, és nem lehet figyelmen kívül hagyni a tanulmányban megjelenített összefüggéseket sem. Az egész globális társadalomnak azon kell dolgoznia, hogy a nyugati társadalmak ne váljanak a terror színházaivá.